

הרב יעקב אוהב ציון

פירות וירקות החייבים בביעור מעשר

ראשי פרקים

- א. מה מבערים
- ב. כיצד מבערים
- ג. פירות וירקות החייבים והפטורים
 1. ירקות
 2. פירות
 3. תבואה וקטניות
 4. שימורים ומוצרים ארוזים

א. מה מבערים

במשנה במעשר שני פ"ה מ"ו נאמר:

כיצד היה ביעור – נותנים תרומה ותרומת מעשר לבעלים, ומעשר ראשון לבעלים, ומעשר עני לבעלים, ומעשר שני והביכורים מתבערים בכל מקום, ר' שמעון אומר הביכורים ניתנין לכהנים כתרומה.

המשהה את מעשרותיו ולא עשה כפי שנצטווה – בהגיע זמן הביעור עליו לתת לבעליהן את חלקן. לכהנים את התרומה ותרומת מעשר, מעשר ראשון ללווים, מעשר עני לעניים. ומעשר שני וביכורים הנאכלים בירושלים אם לא העלם לירושלים עד לשעת הביעור, לדעת חכמים – עליו לבערם ולאבדם מהעולם, ולדעת ר' שמעון הביכורים ניתנים לכהנים כתרומה ואין צריך לבערם. באשר לנטע רבעי, האם יש לבער, נחלקו בענין בית שמאי ובית הלל, כמבואר במשנה במעשר שני פ"ה מ"ג:

כרם רבעי. בית שמאי אומרים: אין לו חומש ואין לו ביעור. ובית הלל אומרים: יש לו.

הרב יעקב אוהב ציון

בגמ' בקידושין נד ע"ב מוסברים דברי בית הלל, שלמדו זאת בגזרה שווה "קודש" "קודש". בכרם רבעי נאמר: "קודש הלולין לה" (ויקרא יט, כד), ובמעשר שני נאמר: "וכל מעשר הארץ מזרע הארץ מפרי העץ לה' הוא, קודש לה" (ויקרא כז, ל). מה מעשר שני יש לו חומש ויש לו ביעור, אף כרם רבעי יש לו חומש וביעור.

הרמב"ם בהל' מעשר שני יא, ח פוסק כבית הלל:

כיצד הוא עושה אם נשאר אצלו תרומה ותרומת מעשר נותנה לכהן, מעשר ראשון ללוי מעשר שני נותנו לעניים. נשאר אצלו פירות מעשר שני של ודאי או נטע רבעי או מעות פדייתן הרי זה מבער אותן ומשליך לים או שורף, נשאר אצלו מעשר שני של דמאי אינו חייב לבערם, נשאר אצלו ביכורים הרי הן מתבערים בכל מקום.

במשנה במעשר שני פ"ה מ"ט נאמר שיש לבער פירות טבל המרוחקים ממנו:

מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו צריך לקרוא להם שם, מעשה ברבן גמליאל והזקנים שהיו באים בספינה, אמר ר' גמליאל עישור שאני עתיד למוד נתון ליהושע ומקומו מושכר, איסור שאני עתיד למוד נתון לעקיבא בן יוסף שיזכה בו לעניים ומקומו מושכר לו ונתקבלו זה מזה שכר.

הראשונים שם נחלקים בביאור משנה זו, והאם היא אכן עוסקת בביעור מעשרות ובאיזה שלב, לאחר הפרשה או לפני¹.

מצות הביעור לאור האמור לעיל כוללת את התרומה גדולה, מעשר ראשון, תרומת מעשר, מעשר שני, מעשר עני, נטע רבעי וביכורים.

1. ראה מאמרו של: הרב יעקב אריאל, "מעשה רבן גמליאל והזקנים — ביעור מעשרות", בספר זה.

ב. כיצד מבערים

במשנה במעשר שני פ"ה מ"ז מבואר כיצד מבערים:

- כיצד היה ביעור — נותנין תרומה ותרומת מעשר לבעלים —
- לכהנים, ומעשר ראשון לבעלים- ללוי, ומעשר עני לבעליו —
- לעניים, ומעשר שני והביכורים מתבערים בכל מקום.

המשנה לא ביארה באיזה אופן מבערין. לדעת הרמב"ם יש לבערן ע"י שמשליך לים או שורפן, וכן כתב הריטב"א (ויבמות עג ע"א) שיש לבערן כביעור חמץ, וכן שיטת הרמב"ן, הרשב"א והמאירי שם. המאירי כותב בשם גדולי המורים שתמהו הכיצד יכול לשרוף מעשר בידים ולבערו, אלא שיחללהו על מעות ויעלו המעות לירושלים ויקח בהם דבר מועט בדמים יקרים כדי שיהיו כלים במהרה.

במשנה במעשר שני פ"ה מ"ז נאמר עוד:

מי שהיו לו פירות בזמן הזה והגיעה שעת הביעור, בית שמאי אומרים צריך לחללן על הכסף, ובית הלל אומרים אחד שהן כסף ואחד שהן פירות.

המשנה דנה בימינו שלצערנו אין בית המקדש קיים והפירות אינם נאכלים בירושלים, ובהגיע זמן הביעור לדעת ב"ש צריך לחללן על הכסף ככתוב: "וצרת הכסף בידך" (דברים יד, כה), ולדעת בית הלל בין בכסף בין בפירות טעונים הם ביעור ולא מועיל חילול הפירות על הכסף. מה תקנתו? כתבו הרע"ב והר"ש שטעונים גניזה ומצניעם עד שירקבו, ולדעת הרמב"ם אליבא דבית הלל יש לאבדם ולבערם, ובדין מטבעות שחולל עליהם מעשר שני ורבעי כתב החזו"א (דמאי סימן ב אות ז) שאף לדעת הר"ש נראה שהכסף צריך לבער מן העולם כיון דלאו בני הרקבה נינהו ולא מועיל גניזה ורק פירות שהצניעו הן כמבוערין. לכן:

תרומה גדולה ותרומת מעשר יש לתת או להקנות לכהן.

מעשר ראשון לתת או להקנות ללוי.

מעשר עני יש לתת או להקנות לעני. מטבעות של מעשר עני יש למוסרן מיד לעניים.

הרב יעקב אוהב ציון

מעשר שני ונטע רבעי לדעת רוב הראשונים שורפן או זורקן לים.
מטבעות של נטע רבעי יש לאבדן ולא לגונזן.
מוצרים החייבים בחלה יש להפריש מהם חלה.

ג. פירות וירקות החייבים והפטורים

על הפסוק: "מקצה שלוש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא" (דברים יח, כח), נאמר בירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג:

"בשנה ההיא" את זקוק לבערן ואין את זקוק לבער ירק שיצא מראש השנה עד הפסח.

חובת ביעור מעשרות הינה בפסח בשנה הרביעית ובשנת שמייטה. בשנה הרביעית הינה על גידולים של שנה ראשונה, שניה ושלישית שנאמר מקצה שלוש שנים. ולמרות שהביעור הוא בפסח של שנה רביעית למדו חז"ל מהפסוק "בשנה ההיא" שרק גידולים של שנה שלישית מתבערים ולא של שנה רביעית, ולכן גידולים שגדלו מראש השנה עד פסח של שנה רביעית אין עליהם חובת ביעור, וכן גידולים של שנה רביעית, חמישית ושישית נתבערים בפסח של שנת השמיטה.

מועדי הביעור שונים הם והדבר תלוי בהתאם לשיוכנו בשנת המעשר ושלושה הם ירקות, פירות, תבואה וקטניות.

1. ירקות

בגמרא ר"ה יב ע"א נאמר:

ת"ר ליקט ירק ערב ר"ה עד שלא תבוא השמש וחזר וליקט משתבוא השמש אין תורמין ומעשרין מזה על זה לפי שאין תורמין ומעשרין לא מן החדש על הישן ולא מן הישן על החדש.

רש"י מפרש שממה שנלקט בשנה השניה של השמיטה נותנים מעשר ראשון ללוי ומעשר שני נאכל בירושלים, והנלקט בשנה השלישית מעשר ראשון ומעשר עני, ומכאן שבירקות אזלינן בתר לקיטה. ומבואר בגמ' בראש השנה יד ע"ב, שבירק אזלינן בתר לקיטה ובאילן אחר חנטה, דבירק כל זמן שמוסיפים בו מים הוא גדל והולך, אך באילן החנטה היא הגורמת.

פירות וירקות החייבים בביעור מעשר

כך פסק הרמב"ם בהל' מעשר שני א, ב:

באחד בתשרי הוא ר"ה למעשר תבואה וקטניות וירקות, וכל מקום שנאמר ר"ה סתם — הוא אחד בתשרי ובחמשה עשר בשבט ר"ה למעשר אילנות.

נחלקו הראשונים מה קובע בירקות את שנת המעשר — האם אזלינן אחר גמר הפרי — או אחר לקיטה. לדעת הרמב"ם הלקיטה ממש היא הקובעת שהירק הגיע לעונת המעשרות ונגמר לפני ר"ה. כך פסק הרמב"ם בהל' מעשר שני א, ד: "הירק בשעת לקיטתו. עישורו כיצד? אם נלקט ביום ר"ה של שלישית אע"פ שבא לעונת המעשרות ונגמר בשניה מפרישים ממנו מעשר עני, ואם נלקט רביעית מעשר שני". החזו"א שביעית סי' ז ס"ק ה, הביא שכן דעת הרמב"ן ויקרא כה, ה: " אבל הירקות שצמחו... יש בהם קדושת שביעית. ואע"פ שגדלו לגמרי בשישית מפני שאנו הולכים אחר לקיטה". וכן דעת הראב"ד.² לשיטתם כל זמן שלא נלקט לפני ר"ה אע"פ שיבשו הן ועוקציהן באופן שאין חיבורן חיבור ונראה שנלקטו כבר, דינם כשנת המעשר הבאה. אם נלקט בשנה שלישית, יחשב כמעשר עני, ואם בר"ה של שנה רביעית, מעשר שני.

אך לדעת התוספות ר"ה יג ע"ב ד"ה אחר הולכים לאחר גמר הפרי, וכן דעת הרז"ה, הרשב"א ר"ה יב ע"ב הריטב"א, חידושי הר"ן, תוספות הרא"ש, פסקי רי"ד, ופסקי ריא"ז וציון הלכה ס"ק נב) ולשיטתם אזלינן אחר גמר הפרי ולא הלקיטה.

ומאידך הגר"א בביאורו לירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ג כותב: "בשנה ההיא את זקוק לבאר ואין את זקוק לבאר ירק שיצא מר"ה עד הפסח — פרוש של רביעית ועד הפסח — שאינו מבער אלא מה שהוציא בשנה השלישית אבל לא ברביעית — אף שבא לעונת המעשרות קודם הביעור והיא דעת ר' עקיבא במשנה ח' שכל הפירות שלא באו לעונת המעשרות פרוש בשנה השלישית אינם חייבים בביעור". יוצא לפי דעת הגר"א שירקות שהגיעו לעונת המעשרות

2. הראב"ד בהשגות על הרז"ה בר"ה יג ע"ב, הביאו הציון הלכה מע"ש ס"ק נ.

הרב יעקב אוהב ציון

בשנה השלישית — למרות שנלקטו בשנה הרביעית חייבים בביעור בשנה הרביעית.³

סיכום הדעות:

לדעת הרמב"ם, ירקות שנלקטו לפני ר"ה של שנה רביעית — נחשבים כגידולי שנה שלישית וחייבים בביעור בשנה הרביעית עד הפסח. ירקות שנלקטו לאחר ר"ה של שנה רביעית — מתבערים בשביעית.

לדעת התוספות, ירקות שגמר גידולם באופן שאינו משביח יותר היו בשנה השלישית אף שנלקטו בשנה הרביעית — נחשבו כגידולי שנה שלישית וחייבים בביעור בשנה הרביעית עד הפסח.

לדעת הגר"א ירקות שהגיעו לעונת המעשרות בשנה השלישית — אף שנלקטו בשנה הרביעית מתבערים בשנה הרביעית עד פסח.

השו"ע ביו"ד סימן שלא סעיף קכו פסק כדעת הרמב"ם.

2. פירות

בגמרא בראש השנה טו ע"ב נאמר: "ת"ר אילן שחנטו פירותיו קודם טו' בשבט מתעשר לשנה שעברה, אחר טו' בשבט מתעשר לשנה הבאה". בניגוד לירק שהלקיטה היא הקובעת לעניין מעשר, באילן אזלינן אחר החנטה משום שהחנטה היא הקובעת. נחלקו הראשונים בהגדרת החנטה:

א. יש האומרים שהוא הפרח (המאירי למסכת ראש השנה, עמ' 4).
ב. הוצאת הפרי אחר שנופל הפרח (דעת הר"ש שביעית פ"ב מ"ז, הרא"ש, תוספות ר"ה יב ע"ב ד"ה התבואה).

ג. עונת המעשרות (רמב"ם הל' מעשר שני א, ב).⁴

3. למרות שירקות אלו שנלקטו לאחר ר"ה — בדין מעשר אזלינן בתר לקיטה ולכן ירקות שהגיעו לעונת המעשרות בשנה השלישית ונלקטו בשנה הרביעית נחשבים מעשר שני ולא עני אך לדין ביעור אזלינן בתר עונת המעשרות ונחשבים כירקות של שנה שלישית וחייבים בביעור כשנה הרביעית ועיין חזו"א דמאי סימן ב ס"ק ז שהביא ראיה לדברי הגר"א מלשון הירושלמי שאמר ירק שיצא מר"ה ולא אמר ירק שנלקט אך נשאר עליו בצ"ע.

4. עיין ביאור הלכה שם ד"ה קטניות.

פירות וירקות החייבים בביעור מעשר

בשו"ע יו"ד סימן שלא סעיף קכה פסק להלכה כדעת הרמב"ם ולכן פירות האילן שחנטו לפני ט"ו בשבט של שנה רביעית נחשבים כגידולי שנה שלישית ומתבערים בשנה הרביעית, ואם חנטו לאחר ט"ו בשבט – מתבערים בשביעית.

פירות ספק, ספק שנה שלישית או רביעית כתב הרמב"ם בהל' מעשר שני א, יא: "פירות שנה שניה שנתערבו בפירות שלישית או של שלישית ברביעית הולכים אחר הרוב. מחצה על מחצה מפריש מעשר שני מהכל וכן פירות שהן ספק אם פירות שניה הם או פירות שלישית מפריש מהם מעשר שני".

לדעת הרמב"ם פירות שהן ספק קורא שם שניהם אך אין צריך לתיתו לעני מספק. אך הראב"ד, הר"ש, הרא"ש, הרע"ב והגר"א סימן שלא ס"ק קצד כותבים שבכל ספק יש לתת גם לעני. וכתב החזו"א שביעית סימן ז ס"ק ט וכן בדרך אמונה שכן הלכה.

לכן תוצרת שיש ספק לאיזו שנת מעשר היא מעשר עני או מעשר שני יש להפריש ממנה שני המעשרות מספק.

3. תבואה וקטניות

הרמב"ם בהל' מעשר שני א, ב כותב: "באחד בתשרי הוא ר"ה למעשר תבואה וקטניות וירקות... כיצד? תבואה וקטניות שהגיעו לעונת המעשרות לפני ר"ה של שלישית אע"פ שנגמרו ונאספו בשלישית מפרישים מהם מעשר שני ואם לא באו לעונת המעשרות אלא לאחר ר"ה של שלישית מפרישין מעשר עני".

לדעת הרמב"ם בתבואה וקטניות שנת המעשר נקבעת בהתאם לגודלם של התבואה והקטניות משהגיעו לעונת המעשרות שהם שליש גידול כפי שנתבאר בהלכות מעשר פ"ב.

לדעת רש"י ר"ה יג ע"ב בקטניות אזלינן בתר לקיטה כירק, והתוספות רי"ד הביא שלשאר הראשונים אף בקטניות הולכים בתר שליש כמו בתבואה וכן דעתו לדינא.⁵

5. עיין ביאור הלכה שם "וקטניות" שהביא ראייה לשיטת הסוברים דאזלינן בתר שליש מהתוספתא שביעית פ"ב ה"י.

הרב יעקב אוהב ציון

השו"ע ביו"ד סימן שלא סעיף קכה פסק כדעת הרמב"ם ולכן תבואה וקטניות שהגיעו לשליש גידולם לפני ר"ה של השנה הרביעית נחשבים כגידולי שנה שלישית ויש לבערם בשנה הרביעית. אך אם הגיעו לשליש גידולם לאחר ר"ה של השנה הרביעית — מתבערים בשביעית.

וכתב בדרך אמונה מעשר שני פי"א ס"ק מ שבמקום שיש השגחה מעולה על המעשרות — אף שמחמירים לחזור ולעשר מטפק — יש לומר שאינו חמור מדמאי וכשם שבדמאי פטור מביעור הוא הדין בפירות אלו ואין צריך לבערן.

4. שימורים ומוצרים ארוזים

קופסאות שימורים ומוצרי אריזה המכילים פירות טבל דינם שווה לאמור לעיל וחייבים בביעור מעשרות. יש לפתוח את כל הקופסאות ולעשר מכל קופסא כדין ואין לעשר מקופסא אחת על חברתה משום שאינו מן המוקף⁶ כפי שנתבאר במשנה מעשר שני (פ"ג מי"ב). אם חושש לפותחן מפאת הפסד ממון שכל הקופסאות ישארו פתוחות ויבוא לידי נזק — כתב הרב ש"ז אויערבך, במנחת שלמה א, סימן סה, שיכול להפקיר את הטבל שברשותו בפני שלושה אוהבים ולומר בפרוש דאף על גב שהקופסאות הם בביתו מכל

6. מקורה של דין הפרשה מן המוקף ומן הסמוך, מהמשנה חלה פ"א מ"ט: "החלה והתרומה חייבים עליהם מיתה ואין ניטלין מן הטמא אלא מן המוקף". ודין זה אמור בתרומה גדולה שיש להפרישה מן המוקף. לדעת רוב הראשונים דין מוקף נלמד מהספרי כדכתיב "והרמותם ממנו" (במדבר יח, כו) מן המחובר. כן דעת ר"י ור"ת ביבמות צג ע"ב תוד"ה אלא; תוספות ביצה יג ע"ב תוד"ה כשם; הר"ש ביכורים פ"ב מ"ה; הרשב"א והר"ן גיטין ל ע"ב; תוספות ר"ד בבא קמא קטו ע"ב; תוספות הרא"ש סוטה ל ע"ב; הגר"א ביו"ד סימן שלא ס"ק ע. כן נראה דעת הריטב"א בגיטין ל ע"א, וכן נראה דעת הרמב"ם. ויש מהראשונים הסוברים שהוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. רש"י והרמב"ן בגיטין ל ע"ב, הראב"ד, עיין ציון הלכה תרומות ג, ס"ק קסב. ובשאר מתנות מעשר ראשון ומעשר שני לדעת הרמב"ם בהל' מעשר א, ו — אין מעשר מן המוקף אך לדעת הריטב"א נידה ז ע"א, המאירי גיטין יא ע"א, הר"ש פאה פ"ה מ"ב, התוספות ר"ד בבא קמא קטו ע"ב, אף בשאר מתנות יש חיוב מן המוקף מדרבנן, עיין ציון הלכה מעשר פ"א ס"ק סז.

פירות וירקות החייבים בביעור מעשר

מקום הוא מכוון לא לזכות בהם עד שיפתח את הקופסא ויפריש תרומות ומעשרות. כך כתב בדרך אמונה מעשר שני פי"א ס"ק נד בשם החזו"א, שיפקירם לפני זמן הביעור ולא יזכה בהם כלל עד שירצה לאוכלם ואז יעשרם ויבערם מיד.